

**Ålands
vårdinstitut**

Projekt Validering

**Annika Måtar
Catarina Tallén
Ålands vårdinstitut
Maj 2009**

INNEHÅLL

<i>1. Inledning</i>	<i>1</i>
<i>2. Beskrivning av begreppet Erkännande av kunnande</i>	<i>4</i>
<i>3. Den personliga studieplanen</i>	<i>5</i>
<i>4. Att erkänna ett kunnande</i>	<i>7</i>
Studerandes process	9
Skolans process	9
<i>5. En bit av verkligheten</i>	<i>11</i>
Flödesschema över erkännande av kunnande processen	13
<i>6. Summering</i>	<i>19</i>
<i>7. Rutinbeskrivning</i>	<i>22</i>
<i>8. Avslutning</i>	<i>24</i>
<i>Litteratur</i>	<i>25</i>
Bilaga 1	26

1. Inledning

Ålands landskapsregering genomför under åren 2008-2010 projektet ”Validering på Åland” som har som mål att skapa system, rutiner och förutsättningar för validering¹. Som ett led i att utveckla valideringssystemet för de Åländska gymnasialstadieskolorna ingår detta delprojekt som beskriver processen vid erkännande av kunnande hos studerande vid Ålands vårdinstitut.

Denna rapportens huvudsyfte är att klargöra den process under vilken studerandes tidigare kunnande erkänns. Denna kunskap kan berika den handlingsplan som projektet ”Validering på Åland” har som målsättning att skapa, men rapporten har också som förhoppning att skapa ett underlag för förståelsen och utvecklandet av processen för erkännande av kunnande inom Ålands vårdinstitut (ÅVI). Rapporten har således ett tredelat syfte:

- att beskriva ÅVI's utgångspunkt beträffande erkännande av kunnande
- att redogöra hur processen praktiskt förlöper
- att peka på utvecklingsmöjligheter beträffande processen

Ålands vårdinstitut är en yrkesläroanstalt inom gymnasialstadiet, som lyder under Ålands Landskapsregering. ÅVI utbildar för närvarande närvårdare genom läroplansbaserad grundexamen (ungdomar) samt genom fristående examina (vuxna). Då närvårdare är en yrkesgrupp med skyddad yrkesbeteckning som registreras hos Valvira (tidigare rättskyddscentralen) bör den utbildning som ÅVI erbjuder motsvara de krav som utbildningsstyrelsen i Finland ställer. Detta projektarbete tar därför främst fasta på de riktlinjer som utarbetats och godkänts av Utbildningsstyrelsen. Litteratur beträffande validering i Sverige och validation internationellt kunde ge ytterligare berikning och förståelse för förfarandet men i detta projekt har vi valt att med ovanstående motivering enbart begränsa oss till de riktlinjer som direkt styr ÅVI:s verksamhet.

Som det framkommer ovan finns det olika vägar att erhålla närvårdarexamen, dessa är:

- läroplansbaserad utbildning
- fristående examina
- läroavtalsstudier, fristående examina

¹ Validering på Åland, 2008.

Detta projekt tar fasta på erkännande av kunnande generellt och går inte specifikt in på de skillnader som finns beträffande de olika utbildningsmöjligheterna. Det bör dock påpekas att det finns aspekter som bör beaktas olika beroende på hur examina avläggs. Projektets praktiska del utförs inom den förberedande utbildningen inför fristående examina.

Beträffande beskrivning av den terminologi som används i rapporten hänvisas till bilaga 1.

DEL I

Den teoretiska delen

Presenterar den fakta, de dokument och den förståelse som ligger till grund för erkännande av kunnandeprocessen i del II

2. Beskrivning av begreppet Erkännande av kunnande

Begreppet ”erkännande av kunnande” används av Utbildningsstyrelsen i Finland och även av de finlandssvenska skolorna. Ålands landskapsregering använder begreppet validering och ger ordet följande betydelse: *validering innebär en strukturerad bedömning, värdering, dokumentation och erkännande av kunskaper som en person besitter oberoende av hur de förvärvats*²

Erkännande av kunnande innebär att en studerande kan få ett kunnande som hon tidigare i livet förvärvat erkänt. Tyngdpunkten ligger på att studerande besitter det kunnande och den yrkesskicklighet som ligger som krav för examen.³ Sätten på vilka studerande uppnått kunnande saknar således betydelse, det kan vara genom arbetserfarenhet, fritidsaktiviteter eller tidigare studier som studerande förvärvat det yrkeskunnande som motsvarar examensgrundernas innehåll⁴. Orsaken varför en studerandes kunnande skall erkännas är att:

- undvika överlappning
- förkorta studietiden
- det är motiverande att få sitt samlade kunnande erkänt
- få papper på det kunnande som förvärvats genom arbete, studier, fritidsaktiviteter eller på annat sätt

Då man ser på erkännande av kunnande blir även andra begrepp relevanta, så som yrkesskicklighet och yrkeskunnande.

² Validering på Åland, 2008.

³ Utbildningsstyrelsen 2007.

⁴ Svenska yrkesinstitutet, 2007a.

3. Den personliga studieplanen

Ett av syftena med erkännande av kunnande är att kunna förkorta studietiden och att inte vara tvungen att delta i undervisning kring sådant studerande redan besitter yrkeskunnande i⁵.

I små skolor med litet kursutbud kan det vara svårt att praktiskt arrangera studierna på ett sådant sätt att studierna kan slutföras på kortare tid. Däremot blir den faktiska studietiden och studieinsatsen individuell i och med att kunnande som kan erkännas räknas tillgodo och motsvarande kurser inte behöver presteras.

För varje studerande skall det upprättas en personlig studieplan där eventuellt erkänt kunnande skall framkomma och hur det påverkar studierna. Den personliga studieplanen uppgörs på basen av läroplanen och på basen av den studerandes egna val. Den personliga studieplanen skall ses som en planering och kartläggning över hur de kommande studierna skall bedrivas och skall utgå från studerandes individuella behov. Därför skall den studerande själv tillsammans med läraren utforma studieplanen, vilken skall innehålla följande fakta:

- studerandes individuella mål
- de studier som skall bedrivas
- studiesätten
- tidsplan
- tidpunkt för yrkesprov eller examenstillfälle
- eventuellt erkänt kunnande och hur det inverkar på studierna⁶

Beträffande den personliga studieplanen bör utbildningsanordnaren göra upp riktlinjer för hur studieplanen skall uppgöras, vem som ansvarar för den tillsammans med studerande, vilka uppgifter som skall begäras och hur den information som framkommer i studieplanen skall användas, förvaras och bytas.

⁵ Utbildningsstyrelsen, 2007, Svenska yrkesinstitutet, 2007a

⁶ Hätonen, 2008, 43

Fördelen med den personliga studieplanen relaterat till erkännande av kunnande är att den tydliggör för studerande vilken del av yrkeskunnandet hon har fått erkänt och räknat tillgodo och som därmed ersätter delar av studierna. Studieplanen skall således vara en utvecklingsplan för den studerande som skall stödja planeringen och självvärderingen⁷.

⁷ Hätönen, 2008, 43.

4. Att erkänna ett kunnande

I de grunder för läroplanen som utbildningsstyrelsen gett, finns principer för hur kunnandet hos studerande kan erkännas. Dessa principer har sin utgångspunkt i lagen om yrkesutbildning (L601/2005, men även F603/2005, L630/98, L629/98, finsk lagstiftning)⁸. Dokumenten omnämner studerandes möjlighet till erkännande av kunnande och ger riktlinjer kring vad som bör beaktas i processen och tillvägagångssättet då ett kunnande erkänns. Dessa dokument till trots krävs det ändå en mer konkret beskrivning över hur utbildningsanordnaren praktiskt skall få processen att fungera på ett kvalitativt sätt. I den skolspecifika beskrivningen bör det därför framgå hur den studerandes faktiska kunnande lyfts fram och jämförs med det förväntade kunnandet för att därefter kunna erkännas eller kunna konstateras att kunnande behöver kompletteras. Denna beskrivning bör vara tydlig och bör kännas till av hela kollegiet och delges studerande.

Hätönen⁹ ger i sin handledning för utvecklande av läroplaner förslag över vad utbildningsanordnare bör avgöra och besluta om beträffande erkännande av kunnande. Hon listar upp följande frågor:

- Hur skall man informera studerande och lärarna om bedömningen och erkännandet av kunnande?
- Vilka principer har man för bedömning och erkännande av kunnande?
- Hur skall man ansöka om att få erkännande av kunnande?
- Vilka slags metoder skall man använda för bedömning av den studerandes kunnande i samband med erkännande av kunnande?
- Vem ansvarar för bedömning och erkännande av kunnande i de olika fallen?
- Hur och vem beslutar om erkännande av kunnande?
- Hur skall studietiden förkortas efter erkännandet av kunnande?
- Hur och var skall man anteckna besluten som gäller erkännande av kunnande?

Genom att arbeta med ovanstående frågor klagörs många av de praktiska arrangemangen kring erkännande av kunnande processen.

⁸ Hätönen, 2008, 45.

⁹ Hätönen, 2008, 46.

För att en studerandes kunnsande överhuvudtaget skall kunna erkännas är det av största vikt att det tydligt och klart finns beskrivet (vad det är för kunnsande) vilket kunnsande som förväntas av studerande. Detta förväntade kunnsande finns presenterat i skolornas läroplaner. Följer skolan de av Utbildningsstyrelsens utgivna grunder för läroplan finns det förväntade kunnsandet även att hitta där och i andra dokument utgivna av Utbildningsstyrelsen¹⁰. Texten i dessa planer och dokument kan dock vara svåra för studerande att förstå. Begrepp kan vara svårtydda och det kan vara svårt att greppa det konkreta innehållet och därmed förstå vad den förväntade yrkesskickligheten är. För att studerande skall kunna bedöma om hon besitter ett kunnsande som motsvarar bedömningskriterierna är det därför av största vikt att läroplanen är uppgjord på ett sådant sätt att studerande förstår vilket kunnsandet är som ifrågavarande examina förutsätter¹¹. Först då kan hon på en realistisk grund jämföra sitt eget kunnsande med målen för studierna. Detta till trots behöver den studerande tillgång till handledning för att kunna identifiera sitt eget kunnsande¹²

Det är viktigt att notera att erkännande av kunnsande är en del av bedömningen av studerande och berörs således av samma föreskrifter som övrig bedömning. Det kan vara svårt att sätta strikta begränsningar för när och hur kunnsandet förvärvats för att det skall kunna erkännas, men man bör kunna kontrollera och ansvara för att kunnsandet hos de studerande motsvarar kraven på yrkesskicklighet i den aktuella examen.¹³ Utbildningsanordnaren borde därför utveckla processen så att man kan garantera att studerande besitter det kunnsande som examina kräver. Det underlättar om man utarbetar metoder och riktlinjer som på bästa möjliga sätt säkerställer överensstämmelsen av kunnsandet.

Erkännande av kunnsandeprocessen beskrivs ingående i den handbok som SYI (nuvarande Yrkesakademin i Österbotten) arbetat fram¹⁴. Där presenteras även ett flödesschema¹⁵ för hur processen kan gå tillväga. På följande sida presenteras en lite förenklad version av studerandes och utbildningsanordnarens roll i erkännandeprocessen.

¹⁰ T.ex. webbplatsen www.jagkan.fi innehåller kunskapskraven i grundexamina och kan användas som hjälpmedel för att jämföra om det tidigare förvärvade kunnsandet motsvarar innehållet och kraven på yrkesskicklighet i examensdelarna.

¹¹ Kinnunen & Halmevu, 2003, 47

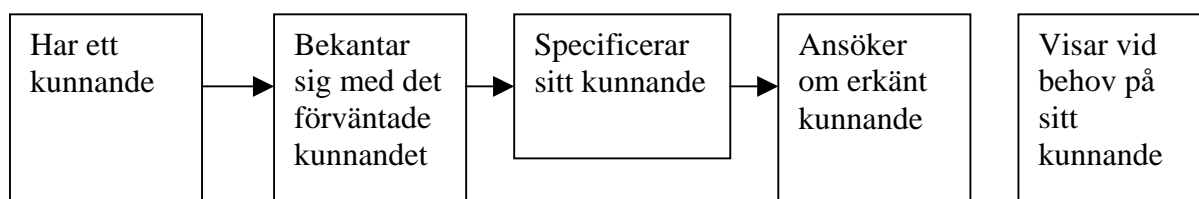
¹² Utbildningsstyrelsen, 2008, 7

¹³ Utbildningsstyrelsen: God praxis för bedömning av studerande, 2008. 8.

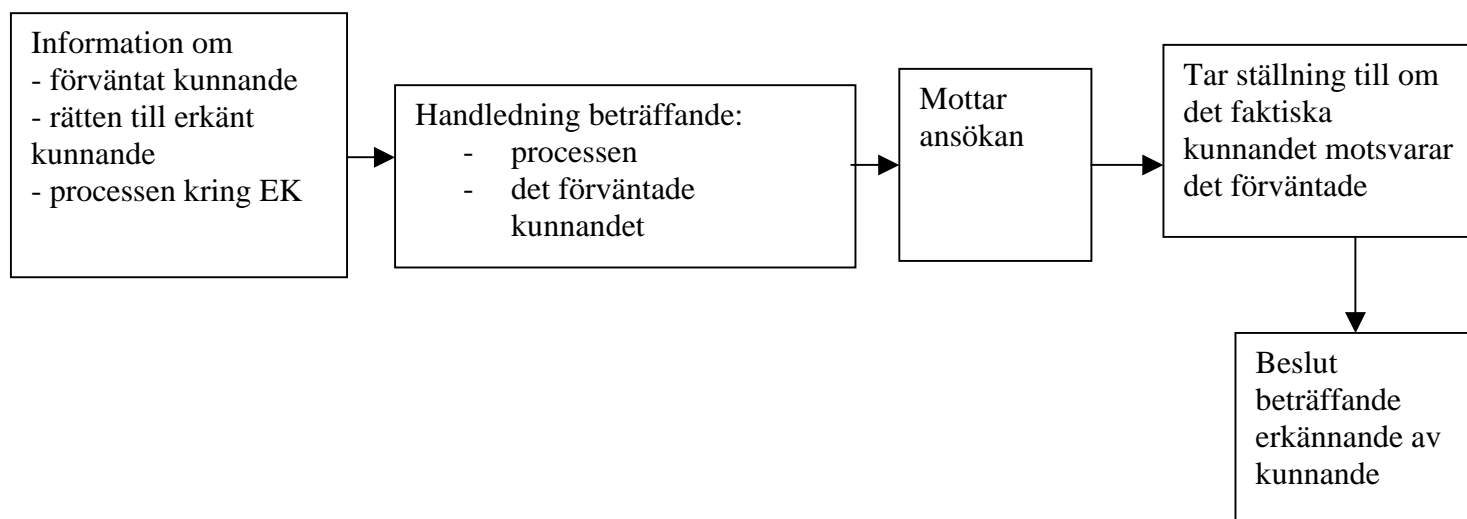
¹⁴ Svenska yrkesinstitutet, 2007, a och b

¹⁵ Svenska yrkesinstitutet, 2007a, 16

Studeraandes process

Skolans process

Summerande kan man konstatera att studerande har den sökande och drivande rollen medan skolan har den informativa, handledande och kunskapsmässiga rollen. Dessa två roller skall dela scen och akt vilket underlättas av att det finns ett gemensamt manus, d.v.s. direktiv över hur processen framskrider. Det är dock skolan som bör axla ansvaret över att studerande i slutändan besitter det kunnande som krävs för yrket. Man kan konstatera att de frågor kring vilka Hätönen uppmanar utbildningsanordnaren att arbeta, till stor utsträckning berör de centrala delarna i erkännande av kunnande processen. Därutöver kunde man tillägga följande viktiga aspekter:

- Det förväntade kunnandet bör vara tydligt och begripligt beskrivet.
- Utbildningsanordnaren bör kunna ansvara för att studerande besitter det kunnande som erkänts.

DEL II

Den praktiska delen

Beskriver det praktiska förfarandet beträffande erkännande av kunnande hos en grupp studerande vid Ålands vårdinstitut

5. En bit av verkligheten

I denna del beskrivs hur vi vid Ålands vårdinstitut (ÅVI) praktiskt gått tillväga för att erkänna kunnandet hos en specifik grupp studerande. Den grupp som följts är vuxenstuderande som sökt till läroavtalsutbildning, vilket innebär att de flesta har någon, eller betydande erfarenhet från det praktiska vård- och omsorgsarbetet. Således kunde man anta att det fanns kunnande som kunde erkännas. Processens framskridande presenteras schematiskt i det flödesschema över erkännande av kunnandeprocessen som presenteras längre fram i kapitlet.

Personer förutom studerande som involveras i processen

Vid ÅVI är det studiehandledaren som har det övergripande ansvaret över erkännandet av kunnande för de förberedande studierna, varför hon är en självskriven person i denna process. Då det gäller det ämnesspecifika kunnandet kan studiehandledaren rådfråga berörd ämneslärare, varför ett flertal lärare kan komma att bedöma om studerandes kunnande motsvarar det förväntade. I den praktiska situation som beskrivs i detta projekt involverades förutom studiehandledaren utbildningsansvarige läraren för modulen Stöd för utveckling och handledning.

Handledning i processen

Information om möjligheten till erkännande av kunnande och ansökningsförfarandet kring det ges vid ÅVI i första hand till hela grupper, klasser samtidigt. Detta är en kvalitets- och resursfråga. Målet är att alla studerande får samma information vid ett och samma tillfälle. En del studerande ber om handledning redan innan studierna inleds och en del studerande behöver handledning efter att den allmänna informationen getts i grupp.

Den grupp som vi följt kallades till skolan en vecka före studierna började. De fick då information om studiernas uppbyggnad och om möjligheten till erkännande av kunnande. Efter informationen träffade studiehandledaren samtliga studerande enskilt för att diskutera erkännandet av kunnande i förberedande studier. Flödesschemat ger en mer detaljerad beskrivning över hur handledningen tidsmässigt infunnit sig och vilka personer som varit involverade i processens olika delar

Inlämnade ansökningar om erkännande av kunnande

Av 23 studerande ansökte 18 om att få kunnande erkänt för delar av de förberedande studierna. Ansökningarna gjordes på givna blanketter och genom att studiehandledaren hade enskild genomgång med de ansökande.

Resultatet, kunnande som erkänts

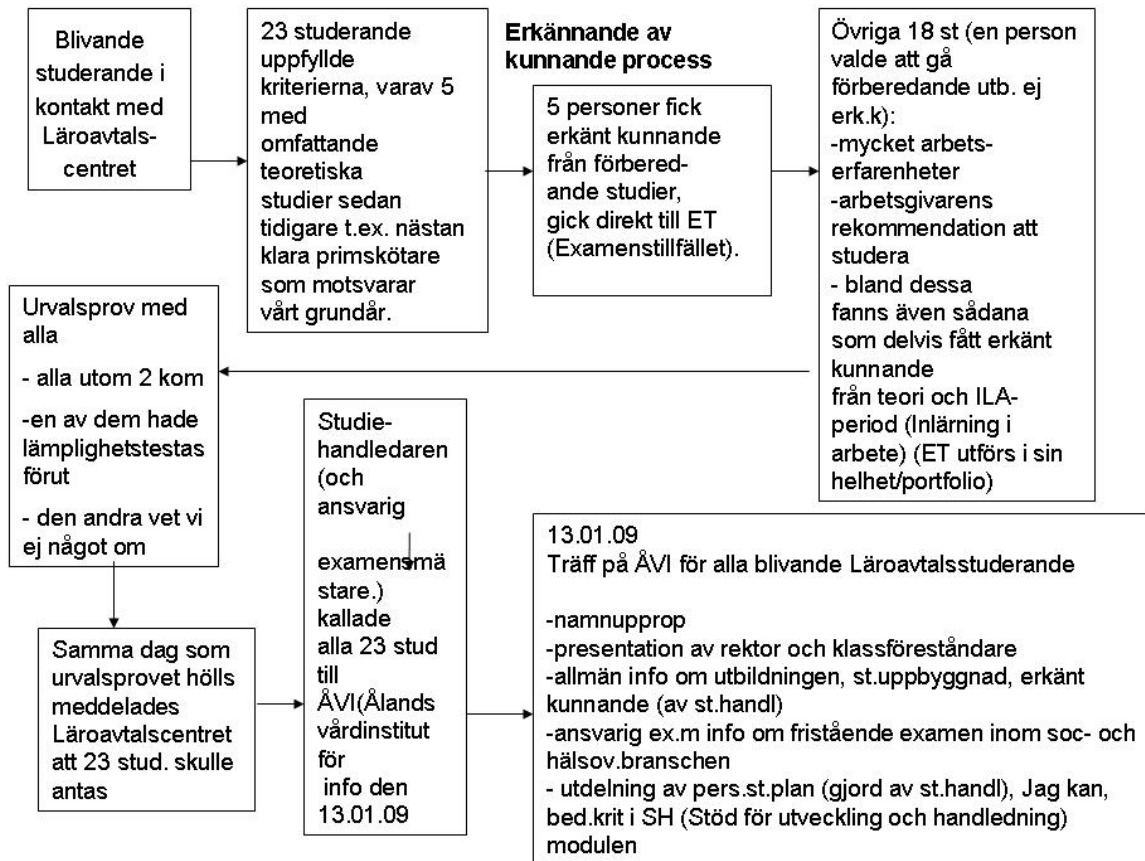
Besluten om studerandes kunnande kunde erkännas fattades relativt snabbt eftersom de teoretiska studierna skulle påbörjas veckan därpå. Studerande meddelades muntligt vilket kunnande som erkänts och hur det kommit att påverka deras studier, d.v.s. vilka studieavsnitt (tidigare kurser) som kunde räknas tillgodo. Studiehandledaren registrerade resultaten i studiekortet och uppdaterade den personliga studieplanen för de studerande som fått erkänt kunnande för något studieavsnitt. För det kunnande som erkändes hos dessa studerande registrerades inga vitsord, enbart faktumet att kunnandet erkänts.

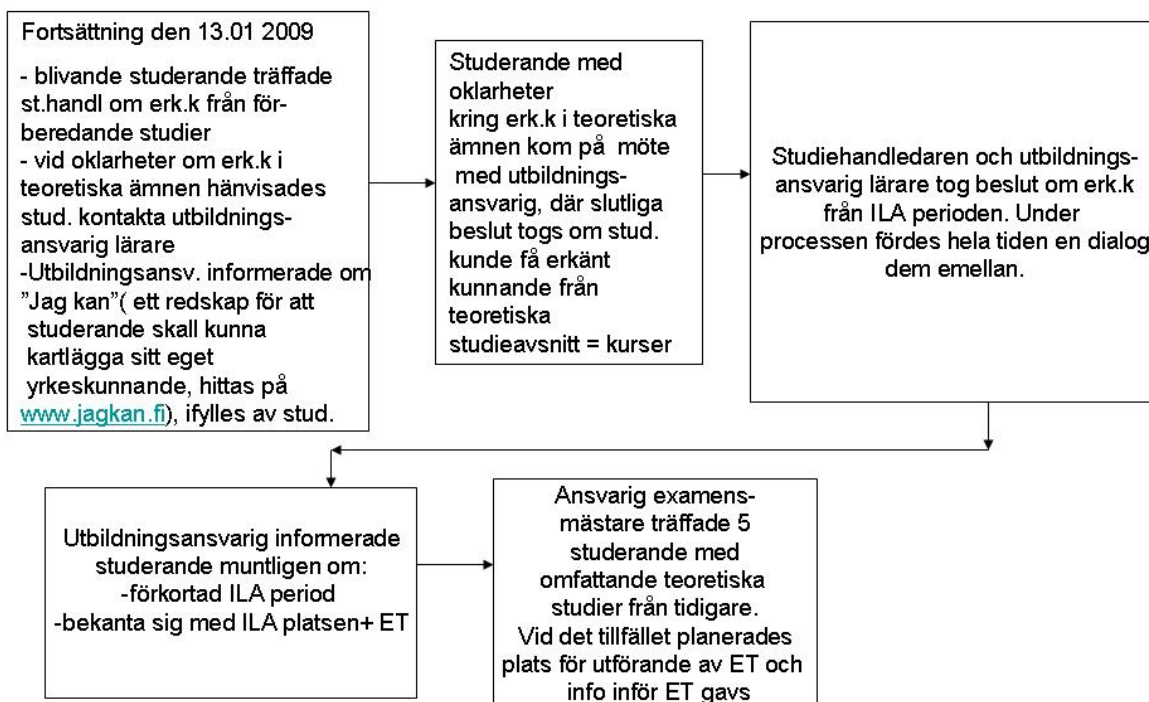
Helt konkret resulterade processen i att 18 studerande fick erkänt kunnande i någon del av studierna. Det mest förekommande kunnande som erkändes var inläring i arbete (ILA). 18 studerande fick förkortad ILA och 1 studerande fick ILA erkänt i sin helhet inom den första studiehelheten. Detta var förväntat eftersom samtliga studerande hade allt från liten till mycket gedigen arbetserfarenhet. Denna kunskap erkändes tack vare intyg och kännedom om arbetets art.

Beträffande de förberedande teoretiska studierna ansökte 15 studerande om erkännande av kunnande, ansökningarna gällde allt från enstaka studieavsnitt till hela examensdelar. 10 studerande fick något studieavsnitt erkänt och 5 fick den första examensdelen i sin helhet erkänd. Bedömningen om kunnandet kunde erkännas gjordes utgående från intyg, betyg och vid behov intervju av den för studiehelheten utbildningsansvarige läraren.

Flödesschema över erkännande av kunnande processen

För att tydliggöra hur processen framskridit vid ÅVI presenteras relevant fakta i det nedanstående flödesschemat.

Detta flödesschema beskriver valideringsprocessen vid Ålands vårdinstitut för Läroavtalsstuderande (med läroavtalsutbildning avses studier som bedrivits på en arbetsplats i samband med praktiska arbetsuppgifter och som kompletteras med teoretiska studier) 2009. I denna process har studiehandledaren, klassföreståndaren, utbildningsansvarig, ansvarig examensmästare och studerande varit involverad. Valideringsprocessen har gjorts för att förbättra rutinerna kring erkänt kunnande, för att klargöra och utveckla oklarheter och för att se eventuella brister.

Reflektiv summering

Som avslutning för denna del görs ett försök att objektivt reflektera över de styrkor och de områden inom erkännandeprocessen som det finns utvecklingspotential kring. Vi återgår här till de frågor som Hätönen (i kapitel 4 i denna rapport) uppmanade utbildningsanordnare att arbeta. Genom att besvara och reflektera kring dessa frågor önskar vi tydliggöra de områden som vi bedömer att vi utför bra och de som vi bör lägga fokus på.

- *Hur skall man informera studerande och lärarna om bedömningen och erkännandet av kunnande?*

Studerande fick information kring erkännandeprocessen av studiehandledare, ansvarige examensmästare och utbildningsansvarige för första studiehelheten. Informationen gavs i klass under en dag ca en vecka före studierna inleddes. Vid behov gavs även individuell

handledning av såväl studiehandledare som utbildningsansvarig. De lärare som var delaktiga i processen fick information om tidsplan och förfaringssätt.

Att ge informationen i grupp anser vi vara en fördel och något vi kan bygga vidare på. Det är ett effektivt sätt att nå ut med information samtidigt som studerande kan stötta varandra då alla fått samma information. Denna grupp som vi följt i projektet fick väldigt mycket information på samma dag (studiernas uppbyggnad, personlig studieplan, fristående examina, examenstillfälle och erkännande av kunnande). Här kunde man överväga om man kunde ge information om de olika delarna i studierna mer avgränsat. Begreppen är svåra omfatta i början vilket kan försvåra förståelsen för processen kring erkännande av kunnande. Denna vuxengrupp är dock specifik eftersom deras närstudiedagar i skolan är begränsade i och med läroavtalsbaserad utbildning. På så sätt måste informationen ges under en mer komprimerad tid. Vi vill dock återigen konstatera att detta upplägg med att informera studerande i grupp och vid behov ge individuell handledning är ett koncept som är värt att bygga vidare på.

Beträffande information till lärarna så har vi SYI:s handbok att följa beträffande erkännande av kunnande (EK). Trots att den är tydlig och beskrivande ser vi att det kunde vara till fördel att ha en specifik rutinbeskrivning hur förfarandet kring EK går tillväga vid ÅVI. Att konkret beskriva de berörda parterna och tillvägagångssättet kunde ge en tydlighet för lärarna så att varje lärare kan hänvisa och handleda studerande rätt i processen.

- *Vilka principer har man för bedömning och erkännande av kunnande?*

Studerande som har teoretiskt kunnande som motsvarar den centrala målsättningen och som har intyg från tidigare studier kan få kunnandet erkänt. Här finns ett utvecklingsbehov som framkommer i en kommande punkt (*Vilka slags metoder.*).

- *Hur skall man ansöka om att få erkännande av kunnande?*

Studerande fyller i en blankett som finns för ändamålet, och ansöker om erkännande av kunnande hos studiehandledaren. Studiehandledaren tar ställning till ansökan och konsulterar vid behov berörd lärare eller utbildningsansvarige för aktuell studiehelhet.

- *Vilka slags metoder skall man använda för bedömning av den studerandes kunnande i samband med erkännande av kunnande?*

Studiehandledaren tog fasta på de intyg och betyg som studerande i den aktuella gruppen lämnat in. Den berörda läraren (utbildningsansvarige) diskuterade med studerande kring det befintliga kunnandet. Beträffande denna fråga som Hätönen ställt kan vi dock konstatera att det finns ett påtagligt utvecklingsbehov inom ÅVI. I de fall där studerande har tydliga intyg eller där befintliga betyg är aktuella och direkt jämförbara är erkännandet relativt lätt. För att däremot kunna bedöma och garantera att studerande besitter den yrkesskicklighet som förväntas borde metoder och riktlinjer för detta utvecklas. Inledningsvis kunde man:

- lyfta fram det kunnande i examina som är av sådan vikt att det inte kan erkännas utan att ÅVI bedömt och konstaterat att studerande verkligen besitter kunnandet.
- För att uppnå det ovanstående målet borde prov, tester, uppgifter eller praktiska situationer utarbetas. På så sätt kunde man objektivt bedöma om studerande besitter ifrågavarande kunnande. Då studerande söker om erkänt kunnande inom en ovan beskriven nyckelkurs får hon utföra det på förhand utvecklade testet som tar fasta på det centrala kunnandet. Klarar hon testet har skolan på ett adekvat sätt försäkrat sig om att studerandes kunnande motsvarar det förväntade.
- Göra upp riktlinjer för hur kunnandet i de övriga studieavsnitten kunde erkännas

Om vi utarbetade bra metoder kunde man tänka sig att det blir tydligare vilket det kunnande är som studerande förväntas ha. Det kunde också ge en trygghet för de beslutsfattande lärarna att på ett överskådligt sätt bilda sig en uppfattning om studerandes kunnande.

- *Vem ansvarar för bedömning och erkännande av kunnande i de olika fallen?*
- *Hur och vem beslutar om erkännande av kunnande?*

Beträffande den förberedande utbildningen för vuxenstuderande och den läroplansbaserade utbildningen för ungdomar handhar studiehandledaren helhetsansvaret för processen. Det är till henne studerande vänder sig med sin ansökan. Studiehandledaren kan i sin tur vända sig till den berörda läraren eller till utbildningsansvarig.

Att studiehandledaren handhar helhetsansvaret möjliggör en kontinuitet i processen. Detta anser vi att fungerar väl. Däremot överväger vi om inte de relativt nybildade lärarlagen kunde axla en roll i erkännande av kunnande processen. Faktumet är idag att ansvariga lärare för de

olika studieavsnitten kan byta från år till år och utbildningsansvarige känner inte nödvändigtvis till all detaljkunskap som krävs i de olika studieavsnitten. Detta faktum kan göra det otydligt för studerande och kollegiet att veta vem som skall bedöma yrkesskickligheten. Kunde man ta upp detta i lärarlagen har man den ämnesmässiga expertisen samlad.

- *Hur skall studietiden förkortas efter erkännandet av kunnande?*

Studerande som får sitt kunnande erkänt får motsvarande studieavsnitt tillgodoräknade. På så sätt minskas den faktiska studieinsatsen. Utbildningstiden, d.v.s. i veckor, månader och år räknat blir i praktiken svår att arrangera så att den förkortas då skolan är liten och studieavsnitten inte går så ofta. Detta är ett faktum som i nuläget är svårt att göra något mer åt. I de fall möjligheter finns ges studerande självfallet dessa.

- *Hur och var skall man anteckna besluten som gäller erkännande av kunnande?*

Studiehandledaren har antecknat besluten i studiekorten och i de personliga studieplanerna. Detta fungerar väl.

DEL III

Den summerande delen

Tar fasta på och lyfter fram aktuella frågeställningar. Sammanfattar den vunna kunskapen i ett utkast till rutinbeskrivning för erkännande av kunnande vid Ålands vårdinstitut.

6. Summering

Under projektets gång har det tydligt framkommit vikten av att i erkännandeprocessen lägga fokus på det faktiska kunnande studerande har, trots intyg och betyg eller i avsaknad av dessa. Det kan ses som en utmaning för skolorna att bedöma om studerande verkligen besitter det kunnande som examina kräver. Samtidigt lyfter Utbildningsstyrelsen fram direktiven att en persons yrkesmässiga kunnande skall kunna erkännas kvalitativt oberoende hur det förvärvats¹⁶.

Här kommer det intressanta ordet *kvalitativt* fram. Utmaningen ligger i att hitta former för att just kvalitativt kunna bedöma och erkänna ett kunnande hos en enskild person. De nedanstående frågeställningarna har aktualiserats under projektets gång. Frågeställningarna skall inte ses som konkreta direktiv utan mer som kreativa frågor för att på sikt kunna skapa de kartor efter vilka vi skall kunna orientera oss i valideringens landskap. Frågeställningarna är indelade i eventuella utmaningar för a) Ålands vårdinstitut, b) studerande och slutligen c) projektet Validering på Åland.

Eventuella utmaningar för Ålands vårdinstitut:

- Att starta erkännandeprocessen innan studierna inleds. Enligt anvisningarna skall processen starta innan studierna inleds. Detta kan te sig praktiskt svårt och kan bli resurskrävande varför man bör överväga om inte samtliga parter vinner på att inleda processen då möjlighet finns att på ett tillfredsställande sätt ge information och handledning. Detta kunde lämpligt ske då studerande inleder sina studier och på så sätt naturligt befinner sig i skolan. Möjligheten till att få sitt kunnande erkänt före studierna inleds skall dock självfallet finnas.
- Att tydligt och konkret kunna presentera det kunnande som förväntas, inlärningsmål. Om skolan på ett tydligt sätt kan presentera vilka inlärningsmål respektive studieavsnitt (kurs) förväntas nå, är det också lättare för studerande att värdera om hennes faktiska kunnande motsvarar det som förväntas. Studerande måste med andra ord förstå vilket kunnande som förväntas av dem. År 2010 kommer det nya läroplansgrunder för social- och hälsovårdsbranschen vilket ger ÅVI möjligheter att sätta tyngdpunkt på att använda ett tydligt och förståeligt språk.

¹⁶ Utbildningsstyrelsen, 2007

- Att tydliggöra riktlinjer och skapa metoder som bedömer kunnandet objektivt. (vilket kunnande skall bedömas på vilket sätt). Skolan kunde kartlägga vilket kunnande som är av sådan vikt för yrkesskickligheten att den inte kan erkännas utan att kunnandet prövas mot examenskriterierna. Metoderna för denna prövning kunde utformas och utvärderas på ett sådant sätt att de skapar ett instrument för bedömningen av det specifika kunnandet. Tydliga riktlinjer klargör för såväl studerande som lärare hur processen går tillväga och till vem man skall vända sig i processens olika skeden.
- Att beskriva och skapa ett system som fungerar trots personalbyte. Rutinerna kring erkännande av kunnande bör beskrivas på ett så tydligt sätt att systemet fungerar trots personalbyte. Detta kunde t.ex. ske med en rutinbeskrivning och genom att skapa en kunskapsbank där utarbetade bedömningsmetoder och riktgivande beslut som gjorts beträffande erkänt kunnande i de olika studieavsnitten samlas.
- Kunde avgörandet om erkännande av kunnande i viss utsträckning ske i lärarlagen? Ur litteraturen framkommer det att studiehandledaren samt lärarna i de gemensamma studierna och i de yrkesinriktade studiehelheterna skal bedöma erkännandet av kunnandet. Inom ramen för organisationen vid ÅVI kunde lärarlagen vara ett lämpligt forum för denna process, då lärare med yrkeskunskap om de aktuella studiehelheterna samlas. För klargörandets skull bör det dock noteras att det i första hand är studiehandledaren som tar ställning till om hon kan erkänna kunnandet eller om det behövs en ämneskunnig lärares bedömning.
- Riktlinjer bör utarbetas när och hur kunnandet erkänns med vitsord. Utbildningsstyrelsen har utarbetat bestämmelser för hur vitsord från olika läroanstalter skall omvandlas. ÅVI omfattar dessa bestämmelser, men det bör finnas beskrivet vilka studier som bör bedömas med vitsord, hur erkännande av kunnande framkommer i studiekortet, och om möjligt riktlinjer hur tidigare studier kan erkännas.

Eventuella utmaningar för studerande:

- Att känna igen sitt kunnande. Det kan vara främmande för studerande att identifiera och sätta ord på det kunnande hon förvärvat under sitt liv. I början av studierna kan dessutom en bristande begreppsapparat förhindra igenkännande av kunnande.
- Att kunna värdera sitt kunnande mot läroplanens mål och innehåll. Bedömningskriterierna för fristående examina samt läroplansgrunderna är bitvis skrivna med ett fackspråk och har relativt breda målsättningar. Det kan därför vara svårt för studerande att konkret kunna se vad den förväntade yrkesskickligheten är,

vilket är nödvändigt om hon skall kunna värdera sitt eget kunnande mot detta förväntade kunnande.

- Att kunna visa på och presentera ett faktiskt kunnande. Det ligger på studerandes ansvar att samla tillräcklig bevisning för att kunna ansöka om att kunnandet skall kunna erkännas.

Eventuella utmaningar för projektet Validering på Åland:

- Utarbeta generella riktlinjer för tillvägagångssättet. Kunde man skapa riktlinjer för erkännande av kunnande (validering) som vore riktgivande för de Åländska gymnasialstadieskolorna.
- Finns det behov och möjlighet att styra erkännandeprocessen centralt för flera yrkesinriktade skolor på Åland? Vilket kunnande kunde då erkännas "centralt", vilket kunnande måste erkännas av yrkesspecifik lärare? Vem tar beslutet om kunnandet är tillräckligt?
- Kunde personliga studieplansgrunden se lika ut för alla vuxenstuderande? Den personliga studieplanen skall ses som ett arbetsredskap för studerande. För att den skall fungera så bör den vara ändamålsenligt utarbetad. Vore det ändamålsenligt att använda samma grundstomme för den personliga studieplanen i de olika utbildningarna? Kunde detta spara resurser och kunde det underlätta handledningen?
- Kunde en eventuell "central" starta erkännandeprocessen innan studierna inleds?
- Kunde handledningen i processen ske centralt?

7. Rutinbeskrivning

För att svara på uppmaningen att skapa ett system för erkännande av kunnande som fungerar trots personalbyte och för att alla parter skall känna till processen beträffande erkännande av kunnande har vi gjort ett inledande försök i att skapa en rutinbeskrivning för Ålands vårdinstitut. Det nedanstående förslaget bör ses som ett första utkast och som grunden för ett utvecklingsarbete. De bör utvecklas av berörda parter, d.v.s. rektor, studiehandledare, examensmästare och lärarkollegiet. Men vi har valt att sätta med detta utkast då det skapats som en del av projektet och då behovet av tydliga riktlinjer lyfts fram.

FÖRSTA FÖRSLAG TILL:

RUTINBESKRIVNING FÖR ERKÄNNANDE AV KUNNANDE

Detta är en rutinbeskrivning för hur processen kring erkännande av kunnande skall förverkligas vid Ålands vårdinstitut beträffande läroplansbaserade grundexamen och förberedande utbildning för fristående examina.

1. Studerande har ett kunnande som bör motsvara examensgrunderna i fråga om mål och centralt innehåll.
2. Information om erkännande av kunnande ges av studiehandledaren vid ett samlat tillfälle för samtliga studerande som inleder sina studier. Studiehandledaren besöker även varje klass i början av terminen för att repetera förfaringssättet vid ansökan om erkännande av kunnande.
3. Studerande analyserar sitt eventuella kunnande och jämför det faktiska kunnandet med det förväntade. Studerande får vid behov handledning beträffande ansökningsförfarandet av studiehandledaren och vad det förväntade kunnandet inom respektive studiehelhet är av berörda lärare.
4. Studerande ansöker om erkännande av kunnande hos studiehandledaren. Det ankommer på den studerande att skaffa de betyg och intyg som behövs, samt att få dem översatta. Ansökan lämnas in då studierna inleds eller tillsammans med

bekräftelsen av studieplats. Under studietiden bör anhållan inlämnas senast 2 veckor före aktuellt studieavsnitt inleds.

5. Studiehandledaren erkänner kunnandet på basen av intyg och betyg. Vid behov konsulterar studiehandledaren läraren i det aktuella ämnet, eller tar upp ansökan om erkännande i det berörda lärarlaget. Vid behov kan överensställningen av kunnande påvisas med prov. Beslutet skall göras inom 14 dagar och skriftligen delges den studerande samt den berörda läraren.
6. Studiehandledaren ansvarar för att prestationen förs in i den personliga studieplanen, samt i studiekortet.
7. Studerande som under utbildningen avlägger studier vid annan instans (frivillig verksamhet, kurser, studier vid annan skola m.m.) kan få prestationerna godkända men bör ansöka om detta på förhand.
8. Utbildningsstyrelsens bestämmelser följs beträffande omvandling av vitsord.
9. Vid missnöje med beslutet om erkännande av kunnande lämnas en rättelseansökan till personen som fattat beslutet eller till rektor inom 14 dagar. Vid missnöje med det nya beslutet riktas besväret till Landskapsregeringen.

8. Avslutning

Syftet med denna rapport har varit att beskriva hur erkännande av kunnande praktiskt går tillväga vid Ålands vårdinstitut här och nu samt vilka principer vi följer. Med en dylik kartläggning kan vi mer tydligt se på dagsläget och göra ett avstamp för att vidareutveckla processen.

Att validera en annan människas kunnande är ingen lätt uppgift, det finns många aspekter att beakta och utarbeta. Men som det framkom i utvärderingen med berörda lärare och som enstaka studerande uttryckt så är det svårt för studerande att känna igen sitt kunnande, att stå för att de kan sin sak och svårt att kunna visa på ett kunnande. Och det är just här valideringsprocessen skall börja, d.v.s. med att känna igen sitt kunnande. Med tanke på husbyggarkonsten så borde grunden gjutas väl för att huset skall bli stabilt. Då det gäller valideringen borde det förväntade kunnandet därför beskrivas väl och studerande borde få handledning i att känna igen och visa på sitt kunnande för att valideringen skall få en fast grund för den enskilde individen. Därefter följer den stora utmaningen att kvalitativt kunna validera det faktiska kunnandet hos en specifik individ. Detta projekt kan ses som ett fotsteg i den långa vandringen mot en gemensam kvalitativ validering för de åländska gymnasialstadieskolorna. Samtidigt får vi för ÅVI:s del konstatera att det varit en nyttig avstamp att kartlägga var vi står nu i vår process och vilka utmaningar vi har att ta tag i.

Litteratur

Hätönen, H. 2008. *Leve läroplanen 2.Handledning för yrkesläroanstalter och utbildningsanordnare*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors.

Kinnunen, E., Halmevuori, T. 2003. *Bedömningen av studerande inom yrkesutbildningen*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors.

Spanger, T & Jokinen, E. 2007. *Från personligt tillämpade vuxenstudier till personligt tillämpad vuxenutbildning*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors.

Utbildningsstyrelsen, 2001. *grundexamen inom social- och hälsovårdsbranchen 2001. Grunder för läroplanen och för fristående examen inom den yrkesinriktade grundutbildningen*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors.

Utbildningsstyrelsen, 2007. *Handbok om fristående examina. För examensarrangörer och examenskommissioner*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors.

Utbildningsstyrelsen, 2008. *God praxis för bedömning av studerande*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors.

Material från Svenska yrkesinstitutet, nuvarande Yrkesakademien:

Handbok för erkännande av kunnande för läroplansbaserad grundexamen. Anvisningar för personal. Erkännande- projektet 2007, a.

Handbok för erkännande av kunnande för fristående examina. Anvisningar för examinander, personal och bedömare. Erkännande- projektet mars 2007, b.

Internethänvisningar:

www.jagkan.fi

Bilaga 1

Terminologi

Utbildningsstyrelsen har sammanställt en ordlista för de begrepp som allmänt används inom yrkesinriktad examen som avläggs som fristående examen. Denna ordlista hittas via Utbildningsstyrelsens hemsida www.edu.fi eller genom länken <http://www.edu.fi/tonet/sve/linkit/sanasto.html>

Här nedan presenteras de begrepp som kan vara av betydelse för förståelsen av aktuella rapporten:

Allmänbildande utbildning: Avser grundläggande utbildning, gymnasieutbildning och andra icke-yrkesinriktade studier, t.ex. vid folkhögskolor, musikläroanstalter, idrottsutbildningscenter samt medborgar- och arbetarinstitut.

Arbetslivsexamen: Arbetslivsexamina (= vuxenexamina, fristående examina) innefattar sådana yrkesinriktade grundexamina, yrkesexamina och specialyrkesexamina som kan avläggas oberoende av hur yrkesskickligheten förvärvats eller av tidigare utbildning.

Arbetsplatsutbildning: Utbildning som arbetsgivaren ordnar för arbetstagarna. Arbetsgivaren ansvarar också för utbildningskostnaderna. Är en del av personalutbildningen.

Distansundervisning: Undervisningsform där studeranden bedriver självständiga studier i ett visst ämne och enligt läroanstaltens direktiv t.ex. hemma, på arbetsplatsen eller via Internet. Vid behov får studeranden handledning av läroanstalten t.ex. per telefon eller e-post. Distansundervisningen kan också ske i grupp. Distansundervisning utgör ofta en del av en helhet som inleds och avslutas med närundervisningsperioder.

Examen: Benämningen för den yrkesinriktade, allmänbildande eller högre utbildningen som leder till examen.

Examen på institutnivå: Utbildning som leder till examen på institutnivå ordnas inte längre. Den gav färdighet för bl.a. uppgifter inom planering och arbetsledning. Avlagd examen gav en s.k. allmän behörighet för fortsatta studier, dvs. behörighet att söka till yrkeshögskolor och universitet.

Examensbenämning: Undervisningsministeriet beslutar om de officiella examensbenämningarna. De kan vara antingen breda, t.ex. grundexamen i företagsekonomi eller motsvara arbetslivets yrkesbenämningar. Studeranden har rätt att använda examensbenämningen när han eller hon har avlagt en viss studiehelhet eller med fristående examen uppvisat den yrkeskompetens som ifrågavarande examen förutsätter.

Examenstillfälle: En helhet som organiseras och planeras av examensarrangören. Vid examenstillfället uppvisar examinanden sin yrkeskompetens genom att utföra fastställda arbetsuppgifter. Ansluter sig till fristående examina.

Flerformsundervisning: En undervisningsform som innehåller både distans- och närundervisning. En kombination av olika undervisningsarrangemang, t.ex. kvällsundervisning, handledd distansundervisning och närundervisning.

Folkhögskola: Folkhögskolorna erbjuder olika studielinjer och kursernas ämnesutbud är brett. Vid vissa folkhögskolor kan man också studera grundskolans och gymnasiets lärokurser samt erhålla yrkesinriktad grund- och tilläggsutbildning.

Fristående examen. Allmänt begrepp för yrkesinriktad examen som avläggs som fristående examen. Fristående examina (= vuxenexamina, arbetslivsexamina) är yrkesinriktade grundexamina, yrkesexamina och specialyrkesexamina som kan avläggas oberoende av hur yrkesskickligheten förvärvats eller av tidigare utbildning.

Fristående yrkesprov: Provet uppvisar den verkliga yrkesskickligheten. I vuxenutbildningen utgör yrkesprovet en del av yrkeskompetensen, som kan avskiljas från den naturliga arbetsprocessen till en självständig och bedömningsbar helhet. Yrkesprovet ordnas och avläggs flexibelt en examensdel åt gången. De vuxna som har tillräcklig yrkeskompetens kan delta i proven utan förberedande skolundervisning. I ungdomsutbildningen är yrkesprovet en situation som planeras och i mån av möjlighet ordnas i samarbete med arbetslivet och i vilken studeranden uppvisar hur bra han eller hon uppnått målen för yrkesstudierna och den yrkesskicklighet som förutsätts i arbetslivet.

Frivillig utbildning: Termen avser studiefinansiering: en person kan på eget initiativ söka sig till frivillig utbildning och ansöka om studiestöd för att finansiera dessa studier (jfr arbetsplats- och arbetskraftspolitisk utbildning).

Grundexamen: En yrkesinriktad examen på andra stadiet; indikerar främst yrkesskicklighet på prestationsnivå. Utbildningen som leder till examen kan vara bred eller specialiserad. En utbildning på 120 studieveckor ger allmän behörighet för fortsatta studier vid högskolor. En tidigare avlagd grundexamen som är kortare än 120 studieveckor ger behörighet för fortsatta yrkeshögskolestudier inom motsvarande område. 2. Vid yrkeshögskolor yrkeshögskoleexamen. 3. Vid universitet: lägre högskoleexamen (bl.a. kandidat) eller högre högskoleexamen (bl.a. magister).

Grundläggande yrkesutbildning: Utbildning som leder till yrkesinriktad grundexamen och som ger omfattande yrkesinriktade grundfärdigheter. Utbildningstiden är ca tre år. Ger allmän behörighet för fortsatta studier vid högskolor. Yrkesinriktad grundexamen för vuxna motsvarar till sina målsättningar den grundläggande yrkesutbildningen på ungdomsstadiet.

Grundutbildningskrav: Ett för studielinjen definierat minimikrav på tidigare utbildning som den sökande måste uppfylla för att bli vald till en viss utbildning.

Gymnasieutbildning: Gymnasiets lärokurs är till omfattningen treårig. Efter lärokursen avlägger studerandena en riksomfattande studentexamen som ger allmän behörighet för fortsatta studier vilka leder till högskoleexamen.

Högskola: Läroanstalt som ger utbildning på högre nivå

Läroavtalsutbildning: En arbetsorienterad studieform, där yrkeskompetensen huvudsakligen uppnås på arbetsplatsen. Utbildningen kompletteras av yrkesinriktade studier, ofta vid en

läroanstalt. Läroavtalsutbildningen leder till samma yrkesinriktade examina som utbildningen vid läroanstalterna.

Medborgar- och arbetarinstitut: Studierna bedrivs på fritiden, vanligen under kvällar eller veckoslut. I undervisningen ingår främst allmänbildande ämnen såsom t.ex. språk, konstämnen och allmän adb-kunskap. Studeranden kan också studera grundskole- och gymnasieämnen samt delta i yrkesinriktade kurser.

Närundervisning: Undervisning som sker vid läroanstalt och omfattar undervisning i klass, grupparbeten, seminarier, övningsarbeten och hantering av tekniska hjälpmedel. Närundervisning kan ske under dag- och kvällstid, veckoslut och på sommaren (se distans- och flerformsundervisning).

Personalutbildning: Utbildning som arbetsgivaren ordnar för de anställda. Arbetsgivaren deltar i utbildningskostnaderna. Vanligen kortvarig fortbildning på arbetsplatsen eller i en läroanstalt. Kan i vissa fall leda till examen, t.ex. yrkesexamen.

Specialyrkesexamen: Examen som kräver ännu djupare specialkunnande än yrkesexamen inom något specialområde av yrket. Avläggs som fristående examen vid separata examenstillfällen.

Språkexamen: Språkfärdighetsexamen som riktar sig till vuxna. Examen mäter språkfärdigheten i sådana praktiska situationer där studeranden måste tala, lyssna, skriva eller läsa ett främmande språk. Språkexamina indelas i tre olika testnivåer: grundnivå 1-2, mellannivå 3-4 och högsta nivå 5-6.

Studieområde: En klassificering som på ett allmänt plan definierar hur utbildningen placeras sig på olika samhällsliga områden och branscher. Studieområdet syftar i regel på en större helhet än grundexamen.

Studievecka: En grundenhet som anger studiernas omfattning. En studievecka motsvarar en genomsnittlig studieinsats om 40 timmar. Beroende på studerandens personliga inlärningstakt kan studieinsatsen vara kortare eller längre. Studieveckan innefattar ordnad undervisning och självständiga studier.

Studieår: En studieinsats som i genomsnitt motsvarar 40 studieveckor.

Undervisningsform: Begreppet syftar på olika undervisningsarrangemang, som t.ex. dag-, kvälls-, flerforms- och distansundervisning.

Undervisningsställe: Är i de flesta fall identiskt med läroanstalten. Läroanstalten kan dock i vissa fall bestå av flera undervisningsställen. Undervisningsstället kan t.ex. bestå av en filial eller avskild enhet. Läroanstalten kan indelas i undervisningsställen också på språklig grund, dvs. den finsk- och svenskspråkiga utbildningen bildar var sitt undervisningsställe inom samma läroanstalt.

Ungdomslinje: En studielinje som ordnas i form av utbildning på ungdomsstadiet (i motsats till vuxenutbildningslinje).

Utbildning enligt läroplansgrunder: Utbildning, som följer grunderna för läroplanen som Utbildningsstyrelsen fastställt för den yrkesinriktade utbildningen. I grunderna för läroplanen definieras målen, studiehelheterna och deras omfattning, de centrala innehållen och bedömningen för den utbildning som leder till grundexamen. Därtill innehåller de bestämmelser om studiehandledningen, elevbedömningen, inläringen i arbetet, specialundervisningen, utbildningen för invandrare, läroavtalsutbildningen och läroplanen.

Utbildningens omfattning: Utbildningens nominella omfattning i läroplanen. Kan uttryckas i timmar, dagar, studieveckor, månader eller studieår. Utbildningstiden kan avvika från den nominella omfattningen när tidigare studier, arbetserfarenhet och studerandens val beaktas.

Utbildning på andra stadiet: Omfattar gymnasieutbildning och yrkesinriktade grundexamina. Gymnasieutbildningen är allmänbildande och förbereder för studentexamen. Huvudmålet för en yrkesinriktad grundexamen är yrkeskunnande.

Utbildning som förbereder för fristående examen: Utbildningen förverkligas riktad till vuxna som utbildning som förbereder för fristående examen. Utbildningsanordnaren beslutar om innehållet i utbildningen och anordnandet enligt grunderna för examen. Utbildningsstyrelsen beslutar om examensgrunderna.

Utbildningsområde: Ett överordnat begrepp som på ett allmänt plan definierar hur en viss utbildning placerar sig inom olika samhälleliga områden och branscher. Det är också mera omfattande än begreppet studieområde, som innefattar varandra närliggande studieområden.

Utbildningsprogram: Vid universiteten ordnas utbildningen huvudsakligen som huvud- och biämnesstudier, men också som utbildningsprogram. Med utbildningsprogram avses en mångvetenskaplig studiehelhet som har vetenskapliga, konstnärliga och ofta även yrkesmässiga målsättningar. Vid yrkeshögskolorna anordnas studierna i form av utbildningsprogram som kan vara indelade i olika inriktningsalternativ. Utbildningsprogram finns också inom de yrkesinriktade grundexamina. En grundexamen kan innehålla flera utbildningsprogram.

Utbildningsstadium: En grov klassifikation av utbildningens nivåer. I klassifikationen ingår förskolestadium, grundskolestadium, andra stadiet och högre utbildning. I utbildning på andra stadiet ingår gymnasieutbildning och grundläggande yrkesutbildning. Yrkesutbildningen indelas nuförtiden i utbildning på andra stadiet och högre utbildning. Högre utbildning omfattar utbildning vid yrkeshögskolor, vetenskaps- och konsthögskolor. Ytterligare information om utvecklingsstadierna finns under Finlands utbildningssystem.

Utbildningstid: Den tid som det tar att avlägga examen på en viss studielinje. Uttrycks i år, månader, veckor och dagar. Utbildningstiden uttrycker den totala utbildningstiden, inte nödvändigtvis den förutsatta tiden (jfr utbildningens omfattning).

Vuxenexamen: Vuxenexamina (= fristående examina, arbetslivsexamina) är sådana yrkesinriktade grundexamina, yrkesexamina och specialyrkesexamina som inte är beroende av hur studeranden erhållit sin yrkeskicklighet.

Vuxenutbildning: Till vuxenutbildningen hör vid sidan av skolsystemets tillämpningar (t.ex. vuxengymnasier och vuxenutbildningslinjer vid yrkesläroanstalter) även sådan utbildning som ordnas av arbetsgivaren (t.ex. personalutbildning, läroavtalsutbildning eller

arbetskraftspolitisk utbildning som huvudsakligen är avsedd för arbetslösa). Vuxenutbildning kan vara allmänbildande utbildning eller yrkesutbildning. Vuxenutbildningscenter Verkar inom tre huvudsektorer: utbildningen kan vara arbetskraftspolitisk vuxenutbildning som ordnas av arbetskraftsmyndigheterna, självständig utbildning eller personalutbildning som bekostas av arbetsgivaren.

Yrkesexamen: Examen som förutsätter djupare yrkesfärdighet än grundexamen. Den yrkesskicklighet som krävs av examen täcker ett omfattande specialområde inom yrket. Avläggs som fristående yrkesprov vid examenstillfällena.

Yrkesinriktad fortbildning: Utbildning som förbereder personer med yrkesskicklighet för mer krävande uppgifter.

Yrkesinriktad grundexamen: Treårig utbildning (120 studieveckor) som innehåller en minst 20 studieveckors utbildning på arbetsplatsen. Ger behörighet för fortsatta studier i högskolor. För vuxenstuderanden är utbildningstidens längd beroende av tidigare utbildning och arbetserfarenhet.

Yrkesområde: En större helhet som bildas av flera yrken, t.ex. elektronik och elindustri eller skönhetsvård.

Yrkesutbildning: Kan bestå av grundläggande yrkesutbildning, fortbildning eller påbyggnadsutbildning (jfr allmänbildande utbildning).